

ПРОБЛЕМИ ІРАНІСТИКИ

УДК 811.222.1 – 055.1/2

РІЗНОРІВНЕВІ ЛІНГВІСТИЧНІ ОДИНИЦІ ЧОЛОВІЧОГО ТА ЖІНОЧОГО ВАРІАНТІВ СУЧАСНОЇ ПЕРСЬКОЇ МОВИ

Олег КШАНОВСЬКИЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, кімн. 239, 79000, Львів, Україна,
тел.: (00380 32) 2964704, e-mail: kshanovski@yahoo.com*

Показано диференціацію жіночого та чоловічого варіантів сучасної перської мови на фонетичному рівні, в системі займенників та модально-експресивних часток, а також у вживанні особливих (притаманних або лише чоловікам, або лише жінкам) стійких виразів.

Ключові слова: перська мова, чоловіча мова, жіноча мова.

Фахівці неодноразово зауважували, що в мовах світу існують мовні засоби, які вказують на соціальні характеристики або мовця, або адресата, або на стосунки між ними. У деяких мовах є окремі елементи для вказування на соціальне становище, вік, стать, фізичні характеристики (наприклад, зріст, огрядність), фізичні (наприклад, горбуни) та психологічні (наприклад, боягузи) вади слухача або особи, що є предметом розмови [див.: 2].

Проблематика досліджень „мовного сексизму” (language sexism) розпадається на два великі напрями. Перший – це дослідження лексичної та словотворчої асиметрії в мовах світу (наприклад, російське *врач* – ?, українське *доярка* – ?). Якщо ми скажемо англійською мовою: *My cousin is a professor* (or *a doctor*), то за умови відсутності спеціальних маркерів зрозуміло, що йдеться про двоюрідного брата, а не сестру, оскільки історично склалося так, що ці професії зазвичай мали чоловіки (порівняймо українське *відьма* – ?). Так, у сфері перської займенникової системи відмінності між чоловічим та жіночим варіантами спостерігаються у виборі лексем. В офіційній ситуації іранець замість нейтрального займенника 1-ї особи однини *man* ‘я’ використовує *bande* (дослівно ‘раб’), наприклад, *Bande in ra nemipaziram* ‘я цього не прийму’. Для жінок немає заборони на вживання цього слова, але ніхто з них його не використовує [4, с. 197]. Так само немає заборони на використання у звертанні до жінки за допомогою ввічливо-офіційного займенника 2-ї особи *janab-(e)ali* ‘ви, ваше високоствє’. Однак історично склалося так, що посади міністрів, депутатів та подібні обіймали винятково чоловіки. У сучасному Ірані можна звернутися до жінки-депутата, жінки-міністра, використавши цей займенник, але це не прийнято. Особовий займенник *hazrat-(e)ali* ‘ви, ваше святостє’ вживається у звертанні до імамів (єписопів), через що визначається як „чоловічий”. Опрацювання проблеми мовної асиметрії за статтю важливе лише в

перекладознавчому аспекті, наприклад, англійський переклад українського *медбрат* (*male nurse*) або перський – *noemeca* (*shaere*).

Другий напрям – це дослідження „диференціації одиниць мови залежно від статі мовця” [1]. Саме така диференціація одиниць сучасної перської мови залежно від статі мовця (!) є предметом нашої розвідки.

Одним із перших лінгвістичних досліджень жіночої мови була стаття видатного американського лінгвіста Едварда Сепіра „Чоловічий та жіночий варіанти мовлення в мові яна” (1929). Автор звернув увагу на те, що переважна більшість слів у мові північнокаліфорнійських індіанців яна мають по два варіанти: повну форму, або чоловічу, та редуковану, або жіночу. Терміни „чоловіча” та „жіноча форми” не є цілком адекватними, оскільки чоловічі форми використовуються лише у спілкуванні між чоловіками, тоді як жіночі використовують: 1) жінки у спілкуванні між собою; 2) жінки у звертанні до чоловіків; 3) чоловіки у звертанні до жінок. Тобто жіночі форми вживаються приблизно втричі частіше за чоловічі. Дослідник відкинув припущення щодо табуьованості чоловічих форм для жінок, оскільки жінка без коливань використовує чоловічі форми, цитуючи мовлення чоловіка, звернене до іншого чоловіка (наприклад, переказуючи міф, у якому один чоловічий персонаж звертається до іншого). Е. Сепір пояснює наявність редукованих жіночих форм у мові яна менш ритуально вартісним статусом жінок у суспільстві. Чоловіки у спілкуванні між собою говорять повно і неквапливо, коли ж до спілкування долучаються жінки, перевага надається скороченому способу вимови [3]. Останній факт підкреслюють усі фахівці, що досліджують жіночу мову: її існування спричиняють соціальні, релігійні та подібні чинники. Однак відмінність між жіночою та іншими різновидами мови може зберігатися й після повного або часткового припинення дії цих чинників [1].

У сучасній перській мові диференціація жіночого та чоловічого варіантів охоплює фонетичний рівень, морфологічний (систему займенників, модально-експресивних часток), а також виявляється у вживанні осолених (притаманих або лише чоловікам, або лише жінкам) стійких виразів.

Однією з перших наукових робіт, в якій досліджували відмінності між чоловічим та жіночим різновидами перської мови була дисертація Н. Джагангірі „Соціолінгвістичне вивчення тегеранського діалекту перської мови”, захищена 1980 року в Лондоні. Проаналізувавши спонтанне мовлення тегеранців на предмет асиміляції голосних звуків, автор виявив, що в мові жінок майже удвічі рідше трапляється регресивна асиміляція першого голосного в дієсловах наказового способу. Наприклад, жінки вимовляють *bekon* ‘(з)роби’, а не *bokon*, як більшість чоловіків, *bedo* ‘біжи’, а не *bodo* та подібні [5, с. 164–165, 170–171]. Результати цього дослідження довели апріорно відомий іраністам факт, що назагал міські жительки (можливо, всього Ірану) порівняно з міськими жителями-чоловіками в спонтанному мовленні частіше вживають форми стандартної (літературної) мови [див.: 4, с. 197]. Мовленню ж чоловіків більше властиве відображення тенденцій до структурної перебудови сучасної перської мови. Цей надзвичайно цікавий факт потребує подальшого дослідження.

Специфіка жіночої мови яскраво виявляється у спеціальній жіночій фразеології. Наприклад, розлючена іранка використовує вирази типу: *Gur be gur shodan* ‘перепоховувати’ та *Jezz-e jigâr zadan* ‘ставати зле’. *Taher, elahi ke gur be gur shi,*

Qambar, elahi ke jezz-e jigar bezani ‘Тагер (чоловіче ім’я), щоб тебе двічі ховали, Гамбаре (чоловіче ім’я), щоб на тебе нещастя зійшли’.

Вагітна жінка в разі сильного бажання скаже, наприклад, *Viyaram ke shod dalam zoqalakhthe mikhast* ‘Мені страшенно захотілося зуляхте (вид цукерок)’.

Задоволена чимось жінка, якщо захоче когось похвалити використовує вирази типу: *Chashm-e sheytan kur* ‘Щоб шайтан осліп’, *Gush-e sheytan kar* ‘Щоб шайтан оглух’ *Hala chashm-e sheytan kur, gush-e sheytan kar, be andaze-ye pirahan-e badanesh gusht gereft* ‘Зараз, тьфу-тьфу не врікти, він трохи погладшав’. Нещасна, знервована жінка висловить претензії за допомогою виразу: *Az dast-e shoma junammarg shodam* ‘Я через вас померла молодою’ (тобто ви мені життя зіпсували).

Ще однією особливістю жіночого варіанта перської мови є використання іранками особливих емоційно-оцінних виразів у момент здивування. Наприклад: *Eva! Soqra khanum, khak bar saram* ‘Ну! Пані Сугра, ото ж так!’; *Vay, elahi khoda margam bedeh* ‘Ой! Щоб я здохла!’; *Eva, khak-e alam* ‘Ой! Мені кінець! Ганьба мені!’.

Своєю чергою мовна поведінка іранських чоловіків відзначається широким вживанням грубої лексики та особливої чоловічої фразеології. Наприклад: *Nane sage dozd! Inja ham zabun-e derazi mikoni?* ‘Сучий сину! Ти ще тут рота розкриваєш?’. *Momadaqa, shekamesh-u sofre mikonam!* ‘Пане Мохамед! Я його розірву!’. Наступний діалог між двома чоловіками яскраво ілюструє особливість чоловічого варіанта перської мови:

– *Ke hala qoldar ham shodi pedar sukhte! Alan neshunat midam!* ‘Який же ти став сильний, сучий сину! Зараз я тобі покажу!’

– *Nar gohi delat mikhad bokhur!* ‘Роби, що хочеш’ (дуже грубий вираз).

Більш брутальну мовну поведінку чоловіків доводить і дослідження іранського мовознавця Емама Абаса [див.: 4]. Автор попросив студентів іранських університетів описати свою мовну поведінку в різних ситуаціях і додав список можливих варіантів за ступенем грубості. Наприклад: „уявіть, що Вас сильно штовхнули на людній вулиці” (можливі варіанти коливалися від „промовчите” до лайливих виразів); „уявіть, що Вас після кількогодінного очікування в приймальні начальника не прийняли” (з якими виразами ви підете?!); „уявіть, що Ваша дитина (молодший брат, сестра) не зваживши на Ваші неодноразові застереження, розбила вікно” (що Ви їй скажете?); „що б Ви сказали водієві, який в’їхав у Вашу машину?” та подібні [див.: 4]. Виявилось, що в ситуаціях взаємодії з іншими людьми іранці-чоловіки менш виховані, ніж іранські жінки, брутальніші у своїй мовній поведінці. Назагал у 35% випадків існує ризик, що вас обляє чоловік і у 22% – жінка. Однак цікавим є той факт, що за результатами дослідження можна виявити певну градацію ситуацій, у яких відмінності мовної поведінки нівелюються, а іноді стають діаметрально протилежними. Дитину у вищеприписаній ситуації в чотири рази частіше висварить чоловік, ніж жінка. Проте, якщо Ви когось (незалежно від статі) штовхнете на вулиці, то рівноцінно почувете вирази типу: *Havasat kujast!? Magar kuri!?* ‘Ти що сліпий!?’ *Negah jelu-yat kon va rah boru* ‘Дивись, куди преш!’, незалежно від статі „постраждалого”. Окрім цього, подібні вирази Ви почувете удвічі частіше саме від жінки в ситуації вищеприписаної автомобільної аварії.

Вищевикладені факти сучасної перської мови потребують подальшого глибокого наукового дослідження, як у межах перської мови, так і в зіставному

аспекті, оскільки мають неабияку важливість для методики викладання перської мови українцям. Інформація такого роду обов'язково повинна бути наявною в підручниках та граматиках перської мови, а також у персько-українських та українсько-перських словниках.

1. *Алпатов В. М.* Женский язык / В. М. Алпатов // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 153.
2. *Сепир Э.* Аномальные речевые приемы в нутке / Э. Сепир // Избранные труды по языкознанию и культурологии : пер. с англ. / общ. ред. и вступ. ст. А. Е. Кибрика. – 2-е изд. – М. : Прогресс, 2001. – С. 437–454.
3. *Сепир Э.* Мужской и женский варианты речи в языке яна / Э. Сепир // Избранные труды по языкознанию и культурологии : пер. с англ. / общ. ред. и вступ. ст. А. Е. Кибрика. – М. : Прогресс, 2001. – С. 455–461.
4. *Abbas Emam.* Jambaha-yi az tafavvot-e rafter-e kalami-ye zan va mard dar Iran. Yek tarh-e avvali-ye / Emam Abbas // Majmue-ye maqaleha-ye sevvomin konferans-e zabanshenasi. – Tehran : Daneshgah-e Alam-e Tabatabayi, 1997. – S.193–204.
5. *Hudson R. A.* Sociolinguistics / R. A. Hudson. – Cambridge University Press, 1980. – 250 p.

LINGVISTIC UNITS OF DIFFERENT LANGUAGE LEVELS OF MALE AND FEMALE PERSIAN

Oleh KSHANOVSKI

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska str., 1, room 239, 79000, Lviv, Ukraine,
tel.: (00380 32) 2394704, e-mail: kshanovski@yahoo.com*

The article dwells up linguistics features of different language levels of male and female Persian.

Key words: Persian language, male language, female language.

Стаття надійшла до редколегії 27.09.2007
Прийнята до друку 03.03.2008